HVEM EJER MUSEUMSGENSTANDENE?

Rolf Gilberg

Det er ofte museumsfolkene som bestemmer hvad museumsgenstande skal bruges til, dog har økonomi, ledelsens holdninger og sikkerhedskrav indflydelse på museumsfolkernes bevægelsesfrihed. Ofte glemmer man, at inddrage det oprindelige folk i udstillinger, der handler om dem selv. Artiklen lægger op til debat med flere spørgsmål end svar.

En museumsgenstand er noget i et museum, ofte en ting, men den kan være andet (for eksempel et landskab, en bygning, planter, knogler, sange, ceremonier). Det særlige ved en museumsgenstand er, at den er registreret, at den har et entydigt nummer, som gør den unik i forhold til alt andet i museet.

En museumsgenstand har en eller flere historier knyttet til sig. Der er en beretning om, hvordan den blev til, om hvordan den blev brugt, om hvordan den blev indsamlet, og om dens liv i museet.

I de fleste museer skifter en ting identitet, når den bliver museumsgenstand. Den bliver på en måde hellig. Den skal som museumsgenstand behandles på en særlig måde. Vigtigst af alt er, at den som regel ikke længere kan forlade museet, bortset fra midlertidige udlån nu og da.

Svetlana Alpers (1991:27) taler om en «museumseffekt», som bevirker, at genstande i et museum bliver betragtet på en anden måde end tilsvarende genstande ude i det pulserende hverdagsliv. Denne holdning gælder både for publikum og for

museumpersonalet, men det er ikke sikkert, at de har ens opfattelse af, hvad «effekten» er.

For at kunne diskutere, hvem der ejer museumsgenstandene og hvad dette ejerskab betyder, vil der her blive fremlagt en række eksempler til at belyse forskellige situationer museumsgenstande kan befinde sig i og oplysninger om, hvem der i disse tilfælde bestemte. Det er ikke hensigten at diskutere det juridiske ejerskab. I denne sammenhæng går jeg ud fra, at et museum har erhvervet sine samlinger på lovlig vis.

Det første eksempel er hentet fra en beretning om en grønlandsk dreng, Minik, som voksede op i New York (Gilberg 1994). Eksemplet kræver lidt tilføje for at få baggrunden på plads, så man kan forstå det.

MINIK OG HANS FARS KNOGLER

I 1866 fremkom William Boyd Dawkins med en teori, som gik ud på, at eskimoer var efterkommere af istidens jægere. Mange var dengang begejstrede for denne

*Den 10-årige Minik tror, at han siger farvel til sin døde far, Qissuk, i februar 1898.
Tegning: Thilde Linde.*

tanke. Omkring år 1900 var der skrevet en del til støtte for den idé, at eskimoer både kulturelt og racemæssigt nedstammede fra Magdalenien epoken (15.000-10.000 f.v.t.).

Denne teori troede hverken den amerikanske etnograf Franz Boas eller den amerikanske fysiske antropolog Ales Hrdlicka på. Derfor bad de i 1897 den amerikanske polarfarer Robert Peary om at tage en polareskimo med fra Nordgrønland til forskerne i New York. Polareskimoerne var af særlig interesse for videnskaben på grund af deres store isolerethed som verdens

nordligste boende folk.

Peary tog ikke 1, men hele 6 polareskimoer med til New York, hvor de uheldigvis alle blev syge og i løbet af få måneder døde 4 af dem af tuberkulose.

Miniks far, Qissuk, døde først. Ifølge polareskimoernes før-kristne skik skulle en nær slægtning 5 dage efter dødsfaldet møde op ved graven og bede den afdøde om at tage til de dødes land. I modsat fald ville den afdødes sjæl blive hængende som en ond ånd i menneskenes verden.

Dette besøg kom bag på videnskabsfol-

kene. De havde nemlig allerede skåret Qissuk i mange dele for at undersøge ham. Videnskaben havde nemlig brug for at undersøge en eskimo. Man var især nysgerrig efter at se, om hans hjerne virkelig var anderledes end den hvide mands. Hvis det var tilfældet, ville man have en god forklaring på, hvorfor eskimoer var så anderledes.

Det viste sig, at Qissuks hjerne lignede alle andres. Det var altså ikke i hjernens form, forskellen lå. Men man måtte jo først se, for senere at kunne vide. Boas og Hrdlicka afviste derpå magdalien-teorien.

EN FALSK GRAV

Museumsfolkene i New York turde ikke sige noget om Qissuks tilstand til de andre polareskimoer, fordi amerikanerne var bange for, at de overlevende ville fortælle om det, når de kom hjem til Grønland. Der ville så være en fare for, at polareskimoerne ikke længere ville hjælpe amerikanerne med at komme til Nordpolen. Uden deres hjælp ville man ikke nå til Nordpolen.

Museumsfolkene byggede hurtigt en falsk grav på museets grund. En træstamme af størrelse som Qissuk blev svøbt i skind, og en gipsmaske af Qissuks ansigt blev lagt i den ene ende. Det hele blev gravlagt i en traditionel stendyngegrav. Sønnen Minik kunne nu sige farvel til sin «far». Qissuks knogler blev kort efter «kogt» rene, de blev nummereret og indgik i museets samling.

De 3 andre polareskimoer, som også døde, fik samme behandling. Alle 4's jordiske rester blev studeret, og resultaterne blev udgivet i videnskabelige tidsskrifter.

Næsten 100 år gik.

GIV OS RESTERNE AF VORE FORFÆDRE

I 1986 kom der igen fokus på de polareskimoer og deres knogler i New York. Det skete i en periode, hvor der blev talt meget om politisk korrekthed. Langsomt gjorde pressen sit benarbejde, og med Det Naturhistoriske Museums egen dårlige samvittighed blev knoglerne langsomt varme.

I 1987 blev USAs Nationalmuseum, Smithsonian Institution, og mange andre museer i USA bedt om at tilbagelevere til indianere og eskimoer knogler af disses forfædre. Indianerledere var krænket over at deres forfædres knogler var opmagasineret i museer, i visse tilfælde endda udstillede til offentligt skue. De påpegede, at havde der været tale om hvide mennesker, ville man råbe op om gravrøveri, men når det gjaldt indianere, så var der kun tale om arkæologi.

Indianernes offentlige pres fik nedsat en komite til at løse problemet. Museumsfolk var imod tilbagelevering, fordi det ville fratage dem mulighed for at studere forhistorien. Ledelsen af Smithsonian Institution bestemte dog, at alle skeletter, som kunne identificeres, ville blive givet tilbage til efterkommerne. Smithsonian havde på det tidspunkt 14.500 indianer skeletter.

I begyndelsen af 1990'erne fik man på Det Naturhistoriske Museum (New York) den idé, at sendte man de nu gloende hede polareskimoiske knogler tilbage, ville branden ikke sprede sig. Man ville få ro, og undgå mere dårlig omtale.

Men man kunne dog ikke uden videre sende en stak knogler til et andet land. Der skulle først foreligge et krav fra en indfødt gruppe. Det Naturhistoriske Museum ønskede ingen offentlig omtale, ingen

120 udstilling i museet før tilbagesendelse og helst en henvendelse fra en kristen gruppe. Hvorfor kristen ved jeg ikke.

En katalysatorgruppe bestående af troværdige forskere fra USA og Danmark rejste i 1992 til Qaanaaq (Thule) og forelagde sagen for borgmesteren. Denne forstod det amerikanske museums ønske og skrev i juni 1993 den ønskede anmodning om at få knoglerne af de 4 polareskimoer tilbageført. Men hvad skulle man lokalt stille op med disse knogler? Borgmesteren søgte råd hos præsten, som spurgte bisoppen, som kun kunne svare, at de 4 skulle begraves på kirkegården i Qaanaaq, når de kom tilbage.

Den 1. august 1993 ankom 4 små kister med fly fra USA og blev straks gravlagt på kirkegården i Qaanaaq.

HAR MAN RET TIL AT GIVE IKKE-KRISTNE EN KRISTEN BEGRAVELSE?

Jeg synes, at det er etisk forkert. Knoglerne af de 4 ikke-kristne polareskimoer skulle have været gravsat i traditionelle grave på steder, man vidste, at de, mens de levede, holdt af at være. Det ville have været i den rigtige ånd. Folk i Qaanaaq var i denne sag ikke den udfarende kraft for at få knoglerne «hjem». De stod pludselig med et problem uden for tilfælde. Hvad gør man?

Man spørger systemet. Systemet kan kun svare det, som forstærker systemets autoritet. Man skulle ikke have spurgt. Men hvem er det, der bestemmer over disse knogler?

Når alle i Thule Kommune i dag er kristne, ville det så ikke af hensyn til de levende være rigtigt at anbringe de døde i samme referenceramme, nemlig kirkegården?

Det mener jeg ikke. Jeg synes, at det er moralsk forkert at presse nogen (død eller levende) ind i en referenceramme (her kristendommen), de ikke har haft mulighed for selv at tage stilling til, om de vil være med i.

MUSEET VILLE AF MED DE VARME 'KARTOFLER'

Museet fik arrangeret en happening, så det på overfladen så rigtigt ud. Folk lokalt i Thule deltog for at vise deres sympati. 90-årige Qarqutsiaq blev spurgt, om hvad man lokalt mente, om at de 4 døde knogler nu efter 95 år på museum i New York var blevet sendt tilbage:

Hvis det er, hvad museumsfolkene ønskede, så er det i orden. Og hvis knoglerne var blevet i New York, havde det også været i orden.

Der er andre eksempler på tilbagelevering af menneske knogler. Dette sker ofte på grundlag af forespørgsler fra indfødte grupper, kun sjældent på foranledning af et museum.

TILBAGELEVERING AF ESKIMO-KNOGLER TIL CANADA OG ALASKA.

Nogle inuit grupper i Alaska og Canada har henvendt sig til Etnografisk Samling i København for at få tilbageført knogler af deres forfædre. De fik deres forfædre tilbage for et par år siden.

I begge tilfælde var der tale om knogler fra arkæologiske udgravninger, og i begge tilfælde skete der en genbegravning.

Jeg nævner disse sager for at vise, at der i de sidste årtier er sket en del tilbageførelse

af menneske-rester til genbegravelser. Når man taler om tilbagelevering drejer det sig ofte om menneskelige rester, hvorfor? Fordi det er følsomt. Fordi alle kan blive enige om det. Fordi det på længere sigt gøder jorden for anden tilbagelevering.

Tilhører knoglerne familien eller gruppen? Hvordan finder man ud af, hvem tingene skal leveres tilbage til?

OM AT INDSAMLE

Debatten i museumsverdenen går ikke kun på, hvem der ejer genstandene og om de skal sendes tilbage. Debatten beskæftiger sig i høj grad også om, hvem der ejer retten til at bestemme, hvad der skal indsamles, samt hvad og hvordan disse sager skal udstilles på museerne.

«De etnografika, vi får fat i,» har Franz Boas sagt (Jacknis 1985:89), «indsamles ikke primært med henblik på at lave smukke udstillinger. Genstandene er førstehånds materiale for etnografiske studier af folk eller steder.»

Det er jo en fin holdning at have, men ikke altid let at leve op til. Mange ting i museerne er ikke altid indsamlet af fagfolk (som for eksempel etnografer) eller efter en bestemt systematik. Indsamlere kan være folk, som er ude i andet formål og derfor ikke har tid, energi, viden og penge til at lave repræsentative samlinger.

James Clifford (1988:228) skriver om Boas, at med ham opstod den relativistiske antropologi, som understregede at museumsgenstande skulle anbringes i en «levende» sammenhæng og repræsentere en kultur, som enten var placerede i et evolutionistisk system eller repræsenterede den såkaldte «etnografiske nutid», som hverken var historie eller fra det 20.

århundrede, men noget udefinerbart autentisk ind i mellem.

I vore dage er man på vej væk fra at udstille efter det evolutionære synspunkt og den etnografiske nutid. Den levende udstillingsform vil man jo gerne bevare.

HVAD SKAL MUSEER FOKUSERE PÅ?

I disse år er der en livlig diskussion om, hvad museer skal samle på og om, hvad der er det vigtigste budskab genstandene skal udsende, eller om der må være noget budskab overhovedet.

Et par amerikanske forskere (Karp & Levine, 1991:12) stiller spørgsmål ved, hvad museer skal fokusere på. Er det selve museumsgenstanden? eller dens baggrund og samspil? Er det genstandens æstetiske udseende? Eller den viden, der er forbundet med den? Eller er museumsinspektørens kendskab mere autentisk end genstandens egen oprindelse?

Nogle forskere (Baxandall 1991:33-41; Karp & Levine 1991) påpeger, at udstillinger ikke kan være objektive, som det tidligere var opfattelsen. En udstilling vil altid bære præg af de personer, som har skabt dem. Medarbejdernes forestillinger, forståelse og hensigter farver det pågældende tema, en udstilling har. Jeg er enig med Baxandall.

Iblandt vælger man at opfatte etnografika som kunst; altså kunst set ud fra et vesteuropæisk synspunkt. Hvordan en etnografisk kunstudstilling kan tage sig ud, kan ses på Nationalmuseet i København i den del, som kaldes «Jordens Folk». Efter min mening er det ikke den slags udstillinger, der permanent skal vises i et etnografisk museum. Den giver alt for lidt oplysninger om de folk, som udstilles.

- 122 Ting i en «kunst»-udstilling er oftest revet ud af en sammenhæng, og hjælper ikke med til at give en bedre forståelse af det folk, udstillingen handler om.

Hvem ejer så retten til at bestemme, hvad der skal udstilles og hvordan det gøres? I denne sag er det museumsfolkene og/eller museumsledelsen. Genstandssamlingerne er der. Man kunne have valgt at bruge dem på en helt anden måde, som ville give en bedre forståelse af fremmede folk.

Det er ikke kun den videnskabelige stab, som har indflydelse på hvad og hvordan, der udstilles. Konservatorer kan af hensyn til genstandenes bevaringstilstand kraftigt fraråde, at en bestemt ting udstilles. Det kan i visse tilfælde give skævhed i udstillingens budskab. Det kan også være uheldigt, hvis man tillader arkitekten at designe for små montre, som ikke kan rumme de ting, man ønsker at udstille. Dette skete i forbindelsen med udstillingen «Jordens Folk». Der kan således være et ønske om at lave en udstilling med et særligt budskab, men det kan af praktiske grunde i sådanne tilfælde ikke lade sig gøre fuldt ud.

*MÅ ET KUNSTMUSEUM BRUGE
ETNOGRAFISKE GENSTANDE, SOM
DE VIL?*

Et større dansk kunstmuseum lånte etnografika fra Etnografisk Samling. Jeg var kurer ved transporten. En museumsinspektør ved kunstmuseet ville ikke vide noget om de lånte ting, fordi de kun skulle bruges ud fra tingenes form og farve. Vedkommende ville ikke have sine idéer ødelagt ved at have en anden viden om tingene. Han bad mig holde kæft eller gå.

Skal man have lov til at bruge etnografi-

ka til et hvilken som helst formål? – med fare for at nedgøre det folk, sagen har sin oprindelse fra. Nej vel, men hvem bestemmer så? Det udlånende museum sætter krav om klima- og lysforhold af hensyn til bevarelsen, men hvad med krav til budskabet? Min holdning er, at man ikke må snyde publikum. Det skal have de rigtige oplysninger at vide. Det er så publikums personlige problem, hvis det vælger at se bort fra disse oplysninger.

*HVEM BESTEMMER SÅ?
OG HVEM BØR BESTEMME?*

Et par ord om Nationalmuseets temaudstilling: «Mongolerne – steppens nomader», fordi jeg selv har været blandet ind i den sag, og føler, at jeg her ved, hvad jeg taler om.

Udstillingen blev hovedsageligt til for at vise en anderledes måde at leve på at være menneske på, anderledes i forhold til danskernes livsstil. Den fortalte om de mongolske nomaders livsstil. At det lige blev mongolerne skyldtes, at Nationalmuseet har en stor samling fra dette nomadefolk, og fordi Mongoliet pludselig fik fokus på sig med indførelse af et demokratisk styre efter Berlinmurens fald og ophør af 70 års kommunistisk styre.

Hvem bestemte så, hvad mongol-udstillingen skulle indeholde? Det gjorde den museumsinspektør, som har ansvar på det område. Det var tilfældigvis mig. Jeg bestemte, hvilke museumsgenstande publikum måtte se. Jeg var igen begrænset af den samling Henning Haslund-Christensen indsamlede i 1930'erne. Og han var igen begrænset af, hvad han kunne få fat i.

I denne sammenhæng kan man sige, at jeg – som repræsentant for museet – «ejer»

museumsgenstandene, fordi det er mig, der bestemmer, hvad der udstilles, og hvordan det forklares. Med hensyn til den ledsagende tekst blev der lagt nogle begrænsninger. Teksterne måtte ikke være for lange. Det kunne alle blive enige om. Men hvor langt var «ikke for langt»? Teksten skulle være forståelig, oplysende og korrekt. Her kunne der let opstå konflikt mellem videnskabsmanden og pædagogen, som var sat på, for at gøre teksten læsbar. Måske kom tekst-layouteren i sidste øjeblik med ændringer dikteret af modulet for teksternes størrelse. Når disse medarbejdere ikke kunne finde fodslag, kunne der let opstå misforståelser eller egentlige fejl. Det kunne også gå i en anden retning, så teksten blev intetsigende og overflødig, som «Mor med barn».

Ingen udstilling er objektiv. Jeg kan ikke lave om på genstandene, men jeg kan trække visse sider mere frem end andre. Jeg kan udelade og tilføje alt efter mit for-godtbefindende. Dog hele tiden under et vågent publikums kritik. Her tænker jeg især på de mongoler, som fra tid til anden kom og så på udstillingen. Det skete, at nogle påpegede, at genstande var udstillet på hovedet, lå i en forkert rækkefølge, eller havde en mangelfuld eller ukorrekt forklaring. Det gav anledning til en samtale, hvor begge parter lærte af hinanden, og ikke sjældent med ændringer i udstillingen til følge.

Det etniske folk, som udstilles, «ejer» også på en måde retten til at tillægge de kulturhistoriske genstande en værdi, som budbringer. Man bør lytte til de signaler, det pågældende indfødte folk sender. Men er der ikke i museet forståelse for dette synspunkt, kan oprindelige folk ikke direkte gøre noget.

Edgar Winans (1994) mener, at når det gælder etnografiske museer i den vestlige verden kan der ofte opstå konflikter mellem synspunkterne fra den hvide mands syn (koloniherrn) og de oprindelige folk (de koloniserede). Jeg er enig med ham. Her er et eksempel på, hvordan sådan et problem kan løses på en god måde.

MUSEET ÆNDREDE UDSILLING EFTER KLAGER FRA INDIANERE

En dag dukkede nogle indianere op på museet i Philadelphia. De var utilfredse med kun at blive omtalt med 2 opstillinger, som hver var revet ud af sammenhængen og hvor deres kultur fremstod som noget eksotisk og barbarisk. Museumsinspektør James Swauger (1974: 166-169) gav dem ret, og bad dem hjælpe med at lave en bedre udstilling.

De gik så til deres bagland og diskuterede sagen med stammens ældre, inden de fremlagde et forslag. Indianernes udkast og museets nye udkast blev forelagt en fællesvalgt uvildig person. Denne var uden for begge gruppers indflydelse, men havde begges tillid. Man ændrede ikke opstillingerne, men lavede nye tekster, som satte udstillingen ind i den rette sammenhæng og som gav en bedre baggrund til at forstå indianernes synspunkter.

Dette samarbejde forløb ikke helt så gnidningsløst, som her refereret. Det blev tydeligt, at der kan være et problem med at finde de rigtige repræsentanter for de oprindelige folk. Hvilke fraktioner hos det pågældende folk skal bestemme, hvis der er konflikt? Medlemmer af indfødte folk har jo også forskellige politiske opfattelser indbyrdes.

Endnu et problem i den sammenhæng

124 kan være, når ambassadefolk fra det pågældende storsamfund møder op og forlanger ændringer i en udstilling, fordi de ikke kan lide, det man fortæller om for eksempel minoriteter i landet. Har en ambassade ret til at forlange indflydelse? Hvem er det, der har sandheden? Er det det oprindelige folk? Er det storsamfundet? Eller er det museumsfolkene? Er det dem alle sammen, hver på deres måde? Eller er det måske slet ingen af dem, fordi udstillinger altid er subjektive?

Et ambassade-eksempel. I den nu nedlagte (lukket 1988) permanente udstilling i Etnografisk Samling var den kinesiske ambassade i København utilfreds med, at der stod «Tibet» på skilte i nogle montre. Ambassaden påpegede at Tibet ikke er et selvstændigt land, og at der andre steder i udstillingen stod skilte med landenavne som for eksempel «Kina», «Japan» og «Korea». Til gengæld stod der ikke «Mongoliet», men derimod «mongoler», fordi udstillingen omfattede både Ydre og Indre Mongoli. Det var klart, at der her var en skiltning, som ikke var helt entydig. Kineserne havde helst set at der kom til at stå «Kina». Men kompromiset blev, at skiltet «Tibet» blev ændret til «tibetanere».

Det sker, at der dukker andre repræsentanter op for et folk. Nogle er glade for, at netop deres folk er omtalt, andre er kedede af, at deres kulturværdier opholder sig i det fremmede.

SEND DET ALTSAMMEN TILBAGE

For en del år siden dukkede en ung sioux-indianer, George Horsecapture, op på Nationalmuseet i København. Han ønskede at se alle indianersager fra Nordamerika. Det fik han lov til. Han blev over-

rasket over at opleve så fin en samling af indianersager. På et tidspunkt gav han på en høflig, men bestemt måde udtryk for, at alt, hvad indianere havde lavet, skulle leveres tilbage til dem, selv nutidig turistkunst.

Med hensyn til det sidste var jeg forbløffet. Men han var konsekvent i sin holdning: Alt. Vi satte os over en kop kaffe, ja faktisk, hver sin kop.

«Hvis nu indianerne fik alle indianske ting tilbage,» forsøgte jeg at se sagen fra hans synsvinkel, «så ville man ikke i Europa kunne fortælle om indianere. Med ingen viden om indianere, ville folk i Europa ikke kunne lægge pres på regeringen i USA, for at hjælpe indianerne, hvis de blev dårligt behandlet.»

Horsecapture skiftede mening, måske skulle ikke alt sendes tilbage. Han blev senere museumsinspektør ved Buffalo Bill Historic Center, som har en imponerende samling af Buffalo Bill sager, Western malerier, winchester (skydevåben) og prærieindianere sager. Blandt andet rummer museet 50-100 hellige genstande (helligbundt). Man har valgt ikke at gøre de hellige sager tilgængelige for det almindelige publikum. Sagerne er «gemt» i et aflåst, ceremonielt rensset rum, hvortil kun folk (for eksempel medicinmænd) med passende respekt har adgang.

En anden måde at klare problemet med respekt for religiøse sager kan være, at tilbagelevere den religiøse kraft.

LAKOTA MEDICINMANDEN AFHELLIGFISEREDE ET INDIANSK MEDICINBUNDT

En lakota medicinmand *Lame Deer* besøgte Etnografisk Samling i København og

*Helligbundet bæres ud af den grønlandske skuespillerinde Elesabeth Heilmann fra svedehytten, hvor det er blevet rensset og kraften er taget ud af det. Man skimter Lame Deer inde i svedehytten.
Foto: Rolf Gilberg 1987.*

fandt et helligbundet (en slags magisk pakke). Han påpegede, at Nationalmuseet havde pligt til at holde kraften ved lige i sådant et medicinbundet. Han var dog klar over, at museet ikke havde råd til hvert 2-3 år at hente en indiansk medicinmand til at udføre en sådan ceremoni. Han foreslog, at den magiske kraft blev taget ud af genstanden og bragt tilbage til lakota-folket. Efter samråd med stammens ældste kom han tilbage og udførte den forløsningsceremoni, der skulle til. Den afhelligfiserede genstand forblev i museet,

hvor den nu er en almindelig død ting. Ubetænksomt spurgte jeg Lame Deer, om det var i orden at udstille pakkens indhold i «løsvægt».

«Det er museets ting. I kan gøre hvad, I vil. Men jeg ville ikke gøre det,» svarede Lame Deer. Tonen i hans stemme og hans kropssprog antydede tydeligt, at han var irriteret over, at man kunne spørge så respektløst. Selvfølgelig udstilles 'bundet' som den lukkede pakke, den er.

Lame Deer ønskede at kunne bevare sit folks religiøse ideer til sine efterkommere,

126 derfor blev hele ceremonien optaget på video i 1984. Måske var grunden også, at han med en sådan video kunne vise andre museer, hvad man kan gøre. Han var interesseret i at kraften (symbolet) vendte tilbage til folket, skallen (pakken) måtte museet godt beholde. Museet ejer pakken, men Lakotaerne ejer den kraft, der var lagt i.

Der er andre problemer med genstande som rummer religiøse eller politiske budskaber. Skal de forblive i den sammenhæng, de er skabt til, eller er det rigtigt at rive dem bort, for at kunne fortælle om de symbolværdier, de står for? Det er et konstant tilbagevendende problem. Vi vil så gerne fortælle om fremmede folk. Det kan vi kun gøre ved at bruge deres kulturhistoriske værdier, som så tages bort fra det miljø, de er skabt til at fungere i. Det er min opfattelse, at med passende respekt for de oprindelige folk og i samarbejde med dem, kan der findes løsninger, som alle parter, kan leve med.

SKAL MUSEUMSTING BEVARES?

Indianerne på Nordamerikas nordlige vestkyst udhugger totempæle for at huske en begivenhed. Nogle totempæle havner i museer. Skal de bevares i museet eller skal de sendes tilbage til stedet, hvor de blev skabt til at stå og gå til i naturen? Hvorfor skal tingene bevares?

Man bevarer for, at fremtidens mennesker – her tænkes både på vore efterkommere og på de indfødtes efterkommere – skal kunne få mulighed for at opleve og forstå fortiden, for derigennem at forstå sig selv og fungere bedre i en fremtid. I princippet skal fortidens ting bevares. Ikke nødvendigvis alt, men nok til, at eftertiden kan få rødder nok til at fatte, hvem de er.

En dansker købte en gammel totempæl. Den kom på museum, fordi det er dér, man gemmer den slags, når de ikke længe-re opholder sig de naturlige steder. I museet beskyttes totempælen mod vind og vejr og mod insektangreb og folk som Kilroy. Eftertiden vil kunne se den. Men var det hensigten med den? Har vi lov til at tage den ud af den sammenhæng, den var del af? Den blev lavet til at være en «husker» et lokalt sted og til at overleve så længe, som folk husker, hvorfor den står der. Så går den til. Nye ting sker. Man laver nye totempæle. Sådan går det, så længe samfundet fungerer på egne præmisser.

Tiden går. Folket bliver måske en minoritet, som storsamfundet vælter sin kultur ind over. Værdier ændres. Nutiden har måske ikke brug for totempælen, men det har fremtiden, med mindre lokalsamfundet (indianerne) holder op med at være samfund og bliver opslugt. Ønsker man at indianerne skal forsvinde?

Skal man hellere lave 2 totempæle? En til at stå i skoven, en til at stå i museet. Skal de være helt ens? Skal begge være indviede?

Nationalmuseet i København har sine egne totempæle med beskytter. De er lavet i Nationalmuseet og beriget med beskytterånder fra Borneo. De står, hvor de blev skabt til at stå. Her har man kunnet forene begge principper.

ÉN GANG MUSEUM – ALTID MUSEUM

Det er tradition i nogle museer, at ting, som indgår i samlingerne, altid skal forblive del af museet. Men der kan være tilfælde, hvor nogle særlige genstande har særlig

symbolsk betydning for det oprindelige folk. Et eksempel på dette er Lars Hætta.

Lars Hætta var en samisk frihedskæmper, som var med til oprør i Kautokeino i 1852. Hans bror blev hængt. Selv blev han smidt i fængsel i Oslo, fordi han var meget ung. Han fik tiden til at gå med at snitte sine drømme i træ. Et rensdyr, en pulk, et telt, osv. Der blev ikke talt samisk omkring ham. Han holdt på sit sprog ved at skrive samiske navne på de forskellige ting, han skar ud. Sagerne blev bortbyttet i forrige århundrede til et museum i Danmark, nemlig Det Kongelige Etnografiske Museum, som senere i 1892 blev en del af det da nyoprettede Nationalmuseum.

Tiden gik. Samerne havde hundrede år senere brug for helte. De fiskede Lars Hætta frem. Fra flere besøg af samer vidste jeg, at mange af de samiske navne og betegnelser på Hættas udskæringer ikke længere var del af deres hverdagsprog. Det ville være af stor betydning for deres identitetsfølelse at kunne have sådan ting til at se på i det daglige. De ville låne sagerne til en udstilling. Jeg indstillede, at sagerne blev deponeret i Karasjok, hvor de stadig er. Formelt ejes de af Etnografisk Samling, men i praksis af De Samiske Samlinger i Karasjok. De er symboler for det samiske folk, altså deres på en måde.

Et andet følsomt emne i relation til samerne, er de samiske shamantrummer. Omkring 80 af dem har overlevet i museer verden over. Den største samling på Nordiska Museet i Stockholm. Dog er der 6 trommer i Etnografisk Samling i København. De er havnet dér, fordi missionærer i 1700-tallet sendte dem til den danske konge, som bevis på deres effektivitet på at indføre kristendommen og for at vise

kongen, hvad de gik og brændte. Af samme årsag findes der kun ganske få samiske shamantrummer i Norge.

Et museum i Oslo ønskede fra København at få deponeret en sådan tromme, som logo for en udstilling. Det blev der sagt nej til. Kort efter blev en anmodning om depot genfremsat fra De samiske Samlinger i Karasjok. Begrundelsen for at sige ja i dette tilfælde var, at her ville genstanden opholde sig i det område, den oprindeligt kom fra med en dertilhørende bedre kulturhistorisk forståelse. De samiske Samlinger gik et skridt videre og lod fremstille en kopi, som publikum kan håndtere, velvidende at det er en kopi. På den måde har trommen fået en større betydning lokalt, end da den opholdte sig i København. Da der ikke er nogen udleveringslov mellem Danmark og andre lande, ejes trommen formelt af Etnografisk Samling, mens brugsretten helt hviler i Sameland.

Hvorfor kun deponeret i Sameland, når Etnografisk Samling tilbageleverer kulturhistoriske genstande til Det Grønlandske Nationalmuseum i Nuuk? Det skyldes at Grønland er del af rigsfællesskabet i Kongeriget Danmark, og at der ved indførelsen af Hjemmestyret i Grønland også blev vedtaget, at en rimelig del af den grønlandske kulturarv føres tilbage. Der er ingen aftaler om overførelse af kulturarv ud af landet. Det kræver særlig lovgivning, som endnu ikke eksisterer.

Da tilbageførelsen af den grønlandske kulturarv gik i gang for snart 10 år siden, blev museet ringet op af en ophidset dame, som frarådede museet at give sagerne tilbage, for, som hun sagde, de spiser jo bare tingene. Der var blandt andet tale om skinddragter. Hun havde hørt, at grønlæn-

128 derne spiser skind. Hun havde nok hørt om mattaq, hvalhud, som er særlig rig på C-vitaminer, og som spises rå i store mængder, når man kan komme afsted med det.

For næsten en generation siden var der stor ståhej, da man valgte at sende de islandske håndskrifter tilbage til Island. Nu er de sidste manuskripter vendt tilbage. Mange synes i dag, at det var rigtigt, hvad mange dengang var imod. Tilbagelevering indenfor rigsfællesskabet er en naturlig ting. Andre steder kan man enes om deponering. Vigtigst af alt er dog, at man deles om viden, der findes om de kulturelle værdier.

HVEM EJER FORTIDEN? ELLER ER DET HVEM EJER FOR TIDEN?

Bruce Trigger (1988) påpeger, at spørgsmålet om hvem der ejer fortiden, bliver mere og mere et problem mellem på den ene side indfødte og oprindelige folk, på den anden side antropologer og museumsfolk. Disse anskaffede deres samlinger af indfødte etnografika i en periode for 50-100 år siden, hvor man havde en forestilling om at indianerne var ved at uddø. Ting er i visse tilfælde blevet reddet ved dette, men oftere har selve indsamlingsmetoden været skadelig for de indfødte folk. Rituelle genstand blev beslaglagt af politiet i kampen mod de indfødtes religion. Indfødte er blevet overtalte til at sælge sager, som egentlig ikke tilhørte dem personligt. Religiøse genstande blev kopieret til salg på kunstmarkedet. «Videnskabelige» formål blev brugt som argument for disse samlinger, selv af kendte folk som Boas, «apostle of cultural relativisme». Måske var rigtigt på Boas tid at indsamle

mest muligt, fordi man troede, at de indfødte ville uddø.

Når man så udstiller ting er det vigtigt, at man ikke forsøger at snyde publikum ved at vise kopier eller rekonstruktioner uden at fortælle, hvad der er hvad.

Et eksempel: Hjortespringsbåden på Nationalmuseet har fået sin form revideret flere gange. Sidst blev der en del materiale tilovers, som ikke kunne passe ind i den nuværende form. Man har valgt i sidste omgang at se bort fra overskudsmateriale uden at smide det væk. Historien skaber vi selv. Publikum bør lære, at det er andre mennesker, som laver udstillingerne, og derfor er disse ikke udtryk for den endelige sandhed.

Et andet eksempel: Et museum fik besøg af en udenlands specialist, som opdagede at en af de mongolske munkedragter i virkeligheden var en omsyet kinesisk hofdragt fra Ming-tiden. Museumsfolkene var så fascineret af «fundet», at de gik med til at tilbageføre dragten til dens tidligere brug. De påsyede dragtstykker blev taget af og lagt for sig uden tilstrækkelige oplysninger og dokumentation. Med tiden vil de forsvinde. Det vil ende med, at en kulturel værdi vil forsvinde, fordi man ikke ønskede at beholde tingen i den sidste form.

Har museumsfolk lov til at bringe ting og sager tilbage til deres oprindelige skikkelse? Mange vil nok mene ja, hvis der er tilstrækkelig korrekt belæg for det. Dog er det utroligt vigtigt, hvis man gør det, at alt dokumenteres, så tingen igen kan føres til sin nyeste udgave. Gør man ikke det, er man med til at ødelægge kulturelle værdier. Det endda på en måde, så det aldrig kan genskabes, hvis ikke den rette viden gemmes.

Museerne bør være mere ærlige over for

brugerne og påpege, at udstillinger er ikke objektive, men afhængige af hvilke personer, der laver dem. Man skal også være ærlige ved at tydelig markere, hvad der er originale ting, og hvad der er kopier. Der er ikke noget forkert i at bruge kopier, så længe man fortæller, hvad der er hvad. Styrken i museerne er, at de samler på originaler. Man skal så ikke svække sin egen styrke ved at snyde med brugen af kopier eller rekonstruktioner. Budskabet får større værdi, når publikum føler, at det kan tro på, hvad der fortælles.

Det er vigtigt at deles om viden og om de oplysninger, der knytter sig til bestemte ting. Man skal ikke skjule samlinger eller genstande for publikum, især ikke for det folk, hvorfra sådanne sager stammer. Gør man det, kan det være en negativ måde at hævde sit ejerskab på. Hvem bestemmer så, hvem, der har adgang til at se og røre, eller til at få viden? Det gør ofte museumsfolkene. Det kan være den ansvarlige museumsinspektør. Denne kan være begrænset af ledelsen set ud fra et økonomisk eller museumspolitisk synspunkt. Det kan være konservatorer set ud fra et sikrings synspunkt. Hvad slutresultatet ender med vil afhænge af den interne magtbalance mellem parterne.

EJERSKABET SKIFTER ALT EFTER SITUATIONEN

I visse tilfælde er det mig, som udøver «ejerskab» over tingene på vegne af institutionen, på vegne af det oprindelige folk og på mine egne vegne. Jeg påtager mig et ansvar på andres vegne, både publikum og det oprindelige folk. Jeg bestemmer, hvad der vises i en udstilling, hvad publikum

får lov at se og hvilken viden der følger med. Når dette kan ske i samarbejde med det oprindelige folk, som udstillingen handler om, bliver resultatet bedst. Mit «ejerskab» er begrænset af hvilke ting, der er indsamlet, hvilken økonomi, der er til udstilling, og hvor meget ledelsen og konservatorer ønsker at blandet sig i foretagenet.

KONKLUSION

Rent juridisk ejer museer og kulturinstitutioner deres museumsgenstande, med mindre det kan bevises, at der er tale om tyvegods. Men det er ikke det, som er interessant her.

Det drejer sig om forvaltningsretten, brugsretten, adgang, åbenhed, osv. Hvem har retten til at bestemme, hvordan tingene bruges og hvilken forklaring, der følger med. Denne magt har både museets personale og det folk, sagerne kommer fra. Men hvem fra museet og hvem fra det indfødte folk skal bestemme? Alle? Eller kun udvalgte. Alle kan i praksis ikke bestemme, så det må være nogle udvalgte. Hvert tilfælde må behandles særskilt.

Med hensyn til etnografiske rituelle genstande er der en udvikling i gang fra ejendomsret til en forvaltningsret i museerne. Man kunne forestille sig, at visse religiøse sager i museerne fra tid til andet blev udlånt til relevante ceremonier, selvfølgelig under passende opsyn. Det vil være vigtigt, at tingene ikke går tabt, men fortsat vil blive bevaret til glæde for fremtidens mennesker.

Det er min holdning, at museerne skal gøre deres samlinger synlige med åben loyalitet over for de etniske grupper, hvor-

- 130 fra sagerne stammer. Man skal først og fremmest deles om den viden, der er tilstede. Et samarbejde vil være til fordel for begge parter.

BOGLISTE

- Alpers, Svetlana (1991): *The Museums a Way of Seing*. pp: 25-32 i «Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display», redaktion: Ivan Karp & Steven D. Lavine, (Washington DC: Smithsonian Press).
- Ames, Michael M. (1986): *Museums, The Public, and Anthropology*. (Vancouver: University of British Columbia Press).
- Ames, Michael M. (1992): *Cannibal Tours and Glass Boxes. The Anthropology of Museums*. (Vancouver: University of British Columbia Press).
- Appadurai, Arjun (editor) (1986): *The Social Life of Things*. (Cambridge University Press).
- Arens, William & Ivan Karp (editors) (1989): *Creativity of Power*. (Washington DC: Smithsonian Press).
- Baxandall, Michael (1991): *Exhibiting Intention: Some Precondition of the Visual Display of Culturally Purposeful Objects*. pp: 33-41 i «Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display», redaktion: Ivan Karp & Steven D. Lavine, (Washington DC: Smithsonian Press).
- Bean, Susan (1987): The Objects of Anthropology. *American Ethnology*, 14 (3): 552-559 (New York: American Anthropological Association).
- Clifford, James & George E. Marcus (editors) (1986): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. (Berkeley: University of California Press).
- Clifford, James (1988): *The Predicament of Culture*. (Cambridge, USA: Harvard University Press).
- Cruikshank, Julie (1992): Oral Tradition and Material Culture. *Anthropology Today*, 8(3) :5-9 (London: Royal Anthropological Institute of Great Britian and Ireland).
- Dominguez, Virginia [1986]: The Marketing of Heritage. *American Ethnology*, 13(3): 546-555 (New York: American Anthropological Association).
- Durran, Brian (1992): Behind the Scenes: Museums and Selective Criticism. *Anthropology Today*, 8(4): 11-15 (London: Royal Anthropological Institute of Great Britian and Ireland).
- Ehn, Billy (1986): *Museendet – Den museala verklig-heten*. (Stockholm: Carlsson's).
- Gilberg, Rolf (1994): *Mennesket Minik*. (Espergærde: ILBE).
- Greenfield, Jeanette (1989): *The Return of Cultural Treasures*. (Cambridge, USA: Cambridge University Press).
- Jacknis, Ira (1985): Frans Boas and Exhibitions: On the Limitations of the Museum Method of Anthropology. i «*Objects and Others*», redaktion: George W. Stocking, (Madison: University of Wisconsin Press).
- Karp, Ivan & Steven D. Lavine (editors) (1991): *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display*. (Washington DC: Smithsonian Press).
- Leytar, Harrie & Bibi Damen (1992): *Art, Anthropology and the Modes of Re-presentation Museum and Contemporary non-Western Art*. (Amstredam: Royal Tropical Institution).
- Lumlery, Robert (editor) (1988): *The Museum Time Machine. Putting Cultures on Display*. A Comedia Book (New York: Routledge).
- McBryde, Isabel (editor) (1985): *Who Owns the Past?* (London: Oxford University Press).
- Price, Richard & Sally Price (1995): Executing Culture: Musée, Museo, Museum. *American Anthropologist*, 97(1): 97-109 (Arlington: Journal of the American Anthropological Association).
- Price, Sally (1989): *Primitive Art in Civilized Places*.

- (Chicago: University of Chicago Press).
- Ripley, Dillon (1969): *The Sacred Grove. Essays on Museums*. (Washington DC: Smithsonian Institution Press).
- Rydell, Robert W. (1992): Museums and Cultural History. A Review Article. *Creation Social Screebe and Humanities Society* 34(2): 242-247 (Wicchitz).
- Shelton, Anthony (1992): The Recontextualization of Culture in U.K. Museums. *Anthropology Today*, 8(5): 11-16 (London: Royal Anthropological Institute of Great Britian and Ireland).
- Sjørøsløv, Inger (1991): Communicating Objects: Towards a Theory of Exhibition Language. *FOLK*, 33: 5-25 (København: Dansk Etnografisk Forening).
- Stocking, George W. (editor) (1985): *Objects and Others*. (Madison: University of Wisconsin Press).
- Swauger, James L. (1974): Indianerne åbnede vore øjne. *Jordens Folk*, 9(4): 166-169 (København: Dansk Etnografisk Forening).
- Twining, Edward (1954): A Chief's Skull Returned to His People. *Times British Colonial Review*, 15:11-12.
- Weil, Stephan E. (1990): *Rethinking the Museum and other Medititaons*. (Washington DC: Smithsonian Institution Press).
- Winans, Edgar V. (1994): The Head of the King: Museums and the Path to Resistance. *Comparative Studies in Society and History*, 36 (2): 221-241 (Cambridge).
- Trigger, Bruce (1988): Who Owns The Past? *MUSE*, autumn pp:13-15 (Ottawa: Canadian Museums Association).

SUMMARY

Who owns the museum objects?

The paper «Who owns the museum objects?» focuses on who actually decides when and how museum objects are used and in what context. Often it is the curators who decide the meaning of a certain museum object, but not always. Problems caused by management, the economy and the safety of the object might limit the way the curator wants to handle it.

Rolf Gilberg er magister fra 1971 i etnografi og tog ph.d. i 1996 ved Københavns Universitet. Har siden 1971 arbejdet som museumsinspektør ved Etnografisk Samling i Danmarks Nationalmuseum. Har skrevet bøger og artikler om især eskimoer, mongoler og shamaner, samt om museologi.
Adr: Etnografisk Samling, Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, DK-1220 København K.
Fax +45-33473320